

## Koka mantojuma konservācijas principi

### Preambula

Šie principi ir sagatavoti nolūkā aktualizēt “Vēsturisko koka būvju saglabāšanas principus”, kas tika pieņemti ICOMOS 12.Ģenerālajā Asamblejā Mehiko, 1999.gada oktobrī. Darbs tika uzsākts Gvadalaharā, Meksikā (2012), Himeji, Japānā (2013) un turpināts Falunā, Zviedrijā (2016).

Šī dokumenta nolūks ir piemērot Venēcijas hartas (1964), Amsterdamas deklarācijas (1975), Burras hartas (1979), Naras dokumenta par autentiskumu (1994) un citu UNESCO un ICOMOS doktrinālo dokumentu galvenos principus par koka celtnu kultūras mantojuma aizsardzību un konservāciju, ņemot vērā to kultūras nozīmi.

Termins “būvētais koka kultūras mantojums” šajā dokumentā tiek izmantots, lai apzīmētu visa veida koka celtnes un citas koka konstrukcijas, kurām ir kultūras nozīme vai tās ir vēsturisku vietu sastāvdaļa, kā arī īslaicīgas, kustamas vai attīstībā esošas konstrukcijas.

Termins “vērtības” šī dokumenta izpratnē attiecas uz estētisku, antropoloģisku, arheoloģisku, kultūras, vēsturisku, zinātnisku un tehnoloģijas mantojuma vērtību. Šie Principi attiecas uz koka arhitektūru un konstrukcijām, kurām piemīt vēsturiska vērtība. Ne visas ēkas ir veidotas pilnībā no koka, tādēļ jāpievērš arī uzmanība koka mijiedarbībai ar citiem materiāliem.

### Principi:

- Atzīst un novērtē koka būvēto kultūras mantojumu, tā konstruktīvo sistēmu un visu laikmetu detaļas, kas veido kopējo pasaules kultūras mantojumu;
- Apzinās un ciena būvētā kultūras mantojuma dažādību, kā arī ar to saistīto nemateriālo kultūras mantojumu;
- Atzīst, ka koka kultūras mantojums sniedz liecības par amatnieku un celtnieku prasmēm, kā arī viņu tradicionālajām, kultūras un citām mantotajām zināšanām;
- Izprot nepārtraukto kultūras vērtību attīstību laika gaitā un nepieciešamību regulāri pārskatīt, kā šīs vērtības un autentiskums tiek identificēts, nolūkā piemērot šos mainīgos priekšstatus un attieksmi;
- Ciena dažādas vietējās tradīcijas, būvniecības paņēmienus un konservācijas pieejas, ņemot vērā dažādās izmantotās metodes un tehnikas;
- Atzīst un novērtē dažādas vēsturiski izmantotās koku sugas un veidus;
- Atzīst, ka koka konstrukcijas sniedz vērtīgu informāciju par visas ēkas hronoloģisko datējumu;
- Ņem vērā koka konstrukciju izcilo noturību seismisko spēku iedarbībā;
- Atzīst koka materialitātes trauslumu vides un klimata iespaidā, ko rada (cita starpā) temperatūras un mitruma svārstības, gaismas, pelējuma un kukaiņu ietekme, nodilums, uguns, zemestrīces un citas dabas katastrofas, kā arī cilvēku destruktīva rīcība;

- Atzīst vēsturisko koka konstrukciju zudumu tā trausluma, nepareizas izmantošanas, prasmju un zināšanu trūkuma par tradicionālo dizainu un konstruktīvajām tehnoloģijām, kā arī izpratnes trūkuma par kopienu garīgajām un vēsturiskajām vajadzībām dēļ;
- Atzīst nepieciešamību iesaistīt šīs kopienas koka kultūras mantojuma aizsardzībā, tā lomu sociālās un vides transformācijas apstākļos, kā arī nozīmi ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā.

### **Pārbaude, pētniecība un izpēte**

1. Pirms uzsākt jebkādas turpmākas darbības, rūpīgi jādokumentē konstrukcijas un to sastāvdaļu stāvoklis, tajā skaitā iepriekšējās aktivitātes.
2. Pirms jebkuras aktivitātes jāveic pamatīga un precīza diagnostika. Visa pamatā jābūt izpratnei par konstrukciju un strukturālās sistēmas analīzi, tās stāvokli un jebkādu bojājumu iemesliem, strukturālām neveiksmēm un konceptuālām kļūdām, izmēriem un konstruktīvajiem risinājumiem. Šai diagnozei jābūt pamatotai ar dokumentāliem pierādījumiem, fizisku pārbaudi un analīzi, kā arī, ja nepieciešams, fiziskā stāvokļa mērījumiem, izmantojot ne-destruktīvas metodes, un, ja nepieciešams, laboratoriskas pārbaudes. Tas neizslēdz iespēju īstenot nelielas aktivitātes un ārkārtas pasākumus, ja tādi nepieciešami.
3. Šāda pārbaude nevar tikt izmantota, lai atbilstoši novērtētu to būvelementu stāvokli, kas atrodas apslēpti zem citām detaļām. Vietās, kur neatklāto konstrukciju vērtība to pieļauj, jāapsver to lokāla, pagaidu noņemšana, lai nodrošinātu izpēti, bet tikai pēc tam, kad ir veikta pilna izpēte.
4. Ir jāpiefiksē arī “neredzamās” (slēptās) atzīmes uz vecākajām koka daļām. “Neredzamās” atzīmes atspoguļo amatniecības zīmes, līmeņa un citas atzīmes, kuras izmantoja galdnieki, veicot savu darbu (vai vēlākiem uzslāņojumiem remonta laikā) un kuru nolūks bija palikt neredzamām.

### **Analīze un novērtēšana**

5. Primārais konservācijas mērķis ir saglabāt vēsturiskās būves autentiskumu. Tas ietver to konfigurāciju, materiālus, konstruktīvo risinājumu, integritāti, arhitektoniskās un kultūras mantojuma vērtības, respektējot arī vēsturiskās izmaiņas. Lai to panāktu, jāsaglabā pēc iespējas vairāk būvi raksturojošās iezīmes.  
Raksturojošās iezīmes var sastāvēt no viena vai vairākiem komponentiem:
  - a vispārējā strukturālā sistēma;
  - b ne-strukturālie elementi, piemēram, fasādes, šķērssienas, kāpnes;
  - c virsmas iezīmes;
  - d būvgaldniecības dekoratīvā apdare;
  - e tradīcijas un metodes;
  - f konstruktīvie materiāli, tajā skaitā to kvalitāte (vai klase) un specifiskais raksturs.
6. Lai izstrādātu jebkādu pārveidojumu plānu (iejaukšanāsplānu), jānosaka šo raksturojošo iezīmju vērtība.

### **Pārveidojumi (iejaukšanās)**

7. Pirmais solis pārveidojumu procesā ir izstrādāt ēkas konservācijas stratēģiju, kura ir pārrunāta un saskaņota ar visām iesaistītajām pusēm.
8. Pārveidojumu stratēģijai jāievērtē dominējošās kultūras vērtības.
9. Jā saglabā vai jāatjauno būves oriģinālā funkcija, izņemot gadījumus, kad pārveidojumi būtu pārāk plaši vai kaitīgi būves autentiskumam.
10. Pārveidojumi var tik īstenoti kā:
  - a) vienkārši remonta darbi, izmantojot vai nu tradicionālās namdaru metodes vai saderīgas mūsdienu detaļas;
  - b) būves nostiprināšanas nolūkā, izmantojot tradicionālos materiālus un metodes;
  - c) ievietojot papildus konstrukciju, kas atslēgo esošās konstrukcijas noslodzi.

Izvēle, kuru pārveidojumu izmantot, jānosaka, definējot, kurš risinājums vislabāk aizsargā būves kultūras nozīmi.

11. Pārveidojumiem būtu:
  - a) jābūt pēc iespējas mazākiem, lai nodrošinātu fizisko un strukturālo stabilitāti un ilgtermiņa būves pastāvēšanu, kā arī tās kultūras nozīmi;
  - b) jāievēro tradicionālās metodes;
  - c) jābūt atgriezeniskām, ja tehniski tas ir iespējams;
  - d) nekavēt turpmāko konservāciju, ja tāda būtu nepieciešama;
  - e) nemazināt iespēju piekļūt atklātajām liecībām vēlāk, kas iekļautas konstrukcijā;
  - f) jāņem vērā vides apstākļi.
12. Pārveidojumiem jāseko principam par minimālu iejaukšanos, kas nodrošina būves pastāvēšanu, saglabājot pēc iespējas autentiskumu un integritāti, un nodrošinot esošo funkciju arī turpmāk. Tomēr, tas neizslēdz iespējamu daļēju vai pat pilnīgu būves izjaukšanu, ja:
  - a) objektā un tā elementos īstenotie darbi pieprasa nepieļaujama apjoma pārveidojumus;
  - b) būves deformācija ir tik ievērojama, ka nav vairs iespējams atjaunot tai atbilstošu konstruktīvo sistēmu;
  - c) būtu nepieciešami neatbilstoši papildus darbi, lai to uzturētu deformētā veidā.

Lēmumi par izjaukšanas piemērotību ir jāpieņem, izsverot kultūras kontekstu, nolūkā nodrošināt labāko ēkas autentiskuma aizsardzību.

Turklāt, šiem lēmumiem vienmēr jāņem vērā un jāizvērtē potenciāls neatgriezenisks kaitējums kokam kā materiālam, kā arī koka salaiduma vietām un savienojuma elementiem (piemēram, naglām) izjaukšanas procesā.

13. Jā saglabā pēc iespējas vairāk detaļas. Vietās, kur nepieciešams aizvietot kādu detaļu, tai jārespektē būves raksturs un nozīme. Kultūrās, kur šāda tradīcija pastāv, pārveidojumos var tikt izmantotas vecāku ēku detaļas no citām būvēm.

14. Jebkuram koka aizvietojumam:
  - a) jābūt tās pašas sugas, kāds ir oriģināls;
  - b) jāaskan ar oriģinālo mitruma sastāvu;

- c jābūt līdzīga rakstura faktūrai redzamās vietās;
- d jābūt apstrādātam, izmantojot līdzīgas amatniecības metodes vai instrumentus kā oriģinālam.

- 15. Nedrīkst mākslīgi vecināt aizvietojamās koka detaļas. Jaunās daļas nedrīkst pazemināt visa objekta estētisko vērtību. Aizvietoto detaļu krāsošana, nolūkā pielīdzināt oriģinālajam krāsojumam, ir pieļaujama tikai īpašos gadījumos, kad tā nedarīšana nepieņemami pazeminātu būves estētisko izpratni un kultūras nozīmi.
- 16. Jaunās daļas var tikt diskrēti iezīmētas, lai tās var identificēt kā vēlāka laika uzslāņojumu.
- 17. Nepieciešams izcelt īpašo vērtību, lai noteiktu kultūras nozīmi atsevišķām koka būvēm, piemēram, pagaidu vai būvniecības procesā esošām būvēm.

### **Uzraudzība un uzturēšana**

- 18. Pārveidojumu gadījumā vēsturiskās būves jāuztver kā veselums. Visiem materiāliem, tajā skaitā konstruktīvajām detaļām, paneļiem, apdarei, jumtiem, grīdai, durvīm, logiem utt., jāpievērš vienāda uzmanība. Principā, cik vien iespējams, jā saglabā esošā struktūra un materiāli, kā agrāko remontu liecības, ja vien tās neapdraud būves noturību. Konservācija jāveic arī virsmas apdarei, piemēram, apmetumam, krāsojumam, citam pārklājumam, tapetēm u.c. Jārespektē oriģinālie materiāli, metodes un tekstūra. Ja tiek uzskatīts, ka ir nepieciešams atjaunot vai aizvietot nodilušās virsmas apdari, tad jāizmanto saderīgi materiāli un metodes.
- 19. Strādājot ar būves detaļām, svarīgi ņemt vērā:
  - a ja būve ir apmierinošā stāvoklī, un tās izmantošana, patiesais tehniskais stāvoklis un noslodze ir nemainīga, konstrukcijas var tikt pastiprinātas ar vienkārša remonta/stabilizēšanas pasākumiem, kas novērš stiprību ietekmējošos nesenos bojājumus.
  - b ja ir veikti neseni pārveidojumi, vai plānotās izmaiņas radītu lielāku noslodzi, potenciālā nestspēja ir jāizvērtē, veicot attiecīgu konstruktīvo analīzi, pirms veikt jebkādu pastiprināšanu.
- 20. Nekādā gadījumā pārveidojumi nedrīkst tikt veikti tikai nolūkā panākt būves atbilstību mūsdienu ēku būvnormatīvu prasībām.
- 21. Visiem pārveidojumiem jābūt pamatotiem ar konstruktīviem principiem un izmantošanu.
- 22. Nevajag censties "izlabot" ielieces, kas radušās laika gaitā, kurām nav būtiska nozīme ēkā un kas nerada sarežģījumus tās izmantošanā, tikai lai panāktu mūsdienu estētiskās prasības.

### **Mūsdienu materiāli un metodes**

- 23. Mūsdienu materiālus un metodes var izvēlēties un izmantot ar vislielāko uzmanību un tikai gadījumos, kad to pastāvēšana un strukturālā uzvedība ir pierādīta kā apmierinoša pietiekoši ilgā laika periodā.
- 24. Aprīkojums jāuzstāda, respektējot būves materiālo un nemateriālo nozīmi.

25. Instalācijas jāizstrādā tā, lai tās ievērojami neizmainītu vides apstākļus – temperatūru un mitrumu.
26. Ķīmisko līdzekļu izmantošana jāveic rūpīgā kontrolē un uzraudzībā tikai tad, kad ir apstiprināts to ieguvums un nav apdraudējums sabiedrībai un videi, kā arī tiek nodrošināti ilgtermiņa uzlabojumi.

### **Pieraksti un dokumentēšana**

27. Jādokumentē visi materiāli, kas tiek izmantoti pārveidojumos un kopšanā, saskaņā ar Venēcijas hartas 16.pantu un ICOMOS Kultūras pieminekļu, ēku grupu un vēsturisku vietu dokumentēšanas principiem. Visa attiecīgā dokumentācija, tajā skaitā raksturīgākie paraugi no atlikumiem vai noņemtām daļām, kā arī informācija par tradicionālajām prasmēm un metodēm, jāsavāc, jāklasificē, jānovieto drošai glabāšanai un pieejamībai. Dokumentācijai jāiekļauj arī pamatojums konkrētajai materiālu un metožu izvēlei, kas tiek izmantota konservācijā.
28. Visā minētā dokumentācija ir jāsaglabā gan ēkas nākotnes uzturēšanai, gan arī kā vēsturiskās liecības.

### **Terminu vārdnīca**

Būvniecība (lietvārds): veids, kā materiāli tiek sagādāti, savietoti un apvienoti vienotā kopumā; būvniecības akts; lieta, kas tiek būvēta. (Skatīties arī “Struktūra / būve” zemāk).

Kultūras nozīme: estētiska, vēsturiska, arheoloģiska, antropoloģiska, zinātniska, tehnoloģiska, sociāla, garīga un citas nemateriālās būves vai vēsturiskas vietas vērtības pagātnes, tagadnes un nākotnes paaudzēm.

Aktīvas ēkas (attīstībā esošas ēkas): tādas, kurām ir aktīva sociāla loma mūsdienu sabiedrībā ciešā saistībā ar tradicionālo dzīvesveidu un kuras joprojām ir savā attīstībā. Vienlaikus šādas būves atspoguļo nozīmīgu materiālo liecību par to attīstību laika gaitā.

Materiāls: visa veida fiziskais būves vai vēsturiskas vietas materiāls, tajā skaitā sastāvdaļas, armatūra, pildījums un dažādi objekti.

Nemateriālais mantojums: tradicionālie procesi, kas saistīti ar koka būvētā mantojuma radīšanu un izmantošanu.

Pastiprināšana: darbības, lai nodrošinātu būves elementu, elementu kopuma vai visas būves noturību (efektīvu pastāvēšanu).

Remonts: visas aktivitātes, kas vērstas uz būves noturību, estētisko integritāti un/vai to pabeigšanu daļai vai visai koka ēkai. Tas iekļauj arī uzmanīgi īstenotus pārveidojumus vēsturiskajā materiālā, nolūkā aizvietot tikai nolietotās daļas, bet citādi atstājot būvi un materiālu neskartu.

Struktūra (būve) (lietvārds): stabils elementu kopums, kas projektēts un uzbūvēts, lai funkcionētu kā vienots kopums, balstoties un pārnesot slodzi uz zemi.

Pagaidu struktūra (būve): tādas, kas ir uzbūvētas, izmantotas un izjauktas periodiski kā daļa no kultūras vai nācījas ceremonijām vai citām aktivitātēm, kas iemieso tradīciju, amatniecības un tradicionālās zināšanas.